ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Митрополита Київського і всієї України,
Предстоятеля Української Православної Церкви Блаженнійшого Володимира
Міжрегіональної Академії управління персоналом

РАДА СТАРІЙШИН УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА

РАДА КОЗАЦЬКИХ ОТАМАНІВ УКРАЇНИ

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

"Звичай Русі, що став козацьким. Уклад конституції республіки Війська Запорозького (Конституція Пилипа Орлика)"

(21-22 березня 2011 р.)

Хмельницький
2012

УДК 342.4 (477)
ББК 67.9 (4 УКР) 300-1
М 34

Редакційна колегія

Білий Леонід Григорович, кандидат педагогічних наук, директор Хмельницького інституту МАУП (голова); *Баженов Лев Васильович,* доктор історичних наук, професор, голова Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України; *Діденко Олександр Васильович,* доктор педагогічних наук, доцент; *Кабачинський Микола Ілліч,* доктор історичних наук, професор; *Олійник Валентина Василівна,* кандидат педагогічних наук; *Олійник Микола Петрович,* кандидат історичних наук, доцент; *Трембіцький Анатолій Михайлович,* кандидат історичних наук, старший науковий співробітник.

Рецензенти:

Григоренко Олександр Петрович, доктор історичних наук, професор.
Степанчук Юрій Степанович, кандидат історичних наук, доцент.

Рекомендовано до друку Вченою радою
Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом
Протокол №9 від 3 жовтня 2011 року

М 34 Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Звичай Русі, що став козацьким. Уклад конституції республіки Війська Запорозького (Конституція Пилипа Орлика)" / Ред. кол. Білий Л.Г. (голова) та ін. – Хмельницький, 2012. – 416 с.

Збірник містить матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Звичай Русі, що став козацьким. Уклад конституції республіки Війська Запорозького (Конституція Пилипа Орлика)", яка відбулася 21-22 березня 2011 року у місті Хмельницькому.
Матеріали друкуються в авторській редакції.

©Хмельницький інститут МАУП
©Автори статей
© Парандій В. дизайн, верстка

Л. М. Гундерук
завідувач кафедри психології
та соціально-гуманітарних дисциплін ХІ МАУП,
кандидат психологічних наук, доцент

РОДИННІ ВИХОВНІ ТРАДИЦІЇ У КОЗАЦТВА ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Під могутнім захистом козацьких збройних сил в Україні діяли різні типи навчально-виховних закладів. Поряд із академіями, братськими, дяківськими, церковними, монастирськими школами, колегіумами, народними професійними школами мистецтв і ремесел (гончарства, кобзарства, рушникарства, братництва та ін.) працювали козацькі навчально-виховні заклади (січові, сотенні і полкові школи, школи джур тощо). У цих навчально-виховних закладах панував волелюбний демократичних дух козацтва.

Українська козацька система виховання мала кілька ступенів. Перший ступінь – це козацьке дошкільне виховання, яке утверджувало високий статус батьківської і материнської козацької педагогіки. Вже в цей час специфікою була роль батька: він цілеспрямовано займався загартуванням своїх дітей, формував у них лицарську честь і гідність, готував їх до подолання життєвих труднощів, до захисту рідної землі, вільного життя.

Другий ступінь козацького виховання найдоцільніше назвати козацьким родинно-шкільним. У козацьких, братських та інших типах шкіл найвищий статус мали родинні, національні духовні і матеріальні цінності, які переростали в загальнонаціональні (волелюбні заповіді батьків і дідів, традиції і звичаї) і включали в себе релігійно-моральні цінності.

Потім молодь, яка прагнула знань, училася у вітчизняних колегіумах і академіях, у відомих університетах Європи, отримувала підвищену і вищу освіту (третій ступінь). Такі люди, освічені і вихована, як правило, на європейському рівні, часто очолювали національно-визвольний рух, брали активну участь у розбудові освіти, науки і культури в Україні.

По закінченні вищих навчальних закладів молодь одержувала (у сотнях, полках, військових таборах, у Запорозькій Січі) систематичне фізичне, психофізичне, моральне, естетичне і трудове загартування, національно-патріотичну підготовку, спортивно-військовий вишкіл, лицарське загартування (четвертий ступінь).

Характерною особливістю козацького родинного виховання був його високий рівень, який забезпечувався реалізацією ідей та засобів козацької духовності, народної педагогіки. У козацьких сім'ях панував культ батька і матері, бабусі і дідуся, роду і народу.

Родинні виховні традиції, зокрема батьківські, освічені козаки продовжували у школі джур. Такі козаки перед своєю совістю, громадою зобов'язувалися щодо свого козачка джури виконувати роль названого батька. Від своїх наставників джури переймали науку жити і перемагати у складних, навіть екстремальних умовах, під їхнім керівництвом оволодівали високим бойовим мистецтвом.

Січові школи реалізовували право особистості на навчання, задовольняли, як культурні, духовні так і військово-оборонні потреби козацтва. Тут вихованці крім читання, письма, хорового співу і музики, оволодівали читанням, письмом і військово-оборонною справою. По закінченні січової школи найздібніші хлопці вступали, як правило, до Києво-Могилянської академії. Частина випускників працювала церковнослужителями і вчителями в козацьких школах. Інші залишалися у своїх куренях, продовжували вдосконалювати своє бойове мистецтво. Як правило, з них виростали загартовані і мужні воїни.

Козацькі школи діяли в полкових сотенних містах і містечках України. У таких школах, крім загальних підручників і посібників, були і свої, які відповідали специфіці січових та інших козацьких шкіл. Так, одним із підручників була "Козацька читанка" (автор невідомий). Матеріали читанки пройняті ідеями українського патріотизму, національною духовністю. Густа мережа козацьких шкіл покривала значну територію України.

Так, відомий історик козацтва О.М. Апанович вважає, що після козацької Ради 1766 р. і до кінця існування Запорозької Січі як державного утворення "в межах Вольностей Війська Запорозького нараховувалося 44 церкви, 13 каплиць, 2 скипи у 53 поселеннях та урочищах" [2]. Характерно, що при "кожному з цих поселень існували козацькі школи". Знаменний історичний факт: майже в кожному населеному пункті на Землях Вольностей Війська Запорозького існували церкви, собори, шпиталі і школи, що свідчить про загальнокультурний і освітній рівень козацтва.

Козацькій педагогіці було притаманне родинно-шкільне виховання. Як вияв глибокої єдності впливу на особистість найважливіших соціально-педагогічних факторів сім'ї і школи при

збереженні пріоритетності батьків, родинного оточення у виховному процесі. Більше того, родинні виховні цінності, які мали найвищий статус в усьому суспільстві, широко впроваджувались к багатогранне козацьке життя, зокрема у виховання. Це, своєю чергою, сприяло зміцненню сім'ї, підвищенню відповідальності батьків перед громадою, державою за виховання своїх дітей. На жаль, останні десятиліття у справі виховання в цьому відношенні майже все було навпаки, що призвело до низької вихованості дітей.

У народній пам'яті, свідомості і реальному житті, в поведінці високий статус мали такі правила, закони кодексу лицарської честі, що передбачали виховувати у дітей і юнацтва:

– любов до батьків, рідної мови, вірність у коханні, дружбі, побратимстві, товаришуванні, ставленні до Батьківщини-України;

– поважне, з підкресленою ввічливістю ставлення до дівчини, жінки, бабусі;

– готовність захищати слабших, турбуватися про молодших, уболівати за дітей, їхню долю;

– непохитну вірність ідеям, принципам народної моралі, духовності (правдивість і справедливість, скромність і працьовитість, культ волелюбних заповідей батьків і дідів, ушанування пам'яті загиблих та ін.);

– відстоювання повної свободи і незалежності особистості, народу, держави;

– турботу про розвиток національних традицій, звичаїв і обрядів, бережливе ставлення до рідної природи, землі;

– прагнення робити пожертвування на будівництво храмів, навчально-виховних і культурних закладів;

– цілеспрямований розвиток власних фізичних і духовних сил, волі, постійне самовдосконалення і самореалізацію в ім'я підвищення добробуту народу;

– уміння скрізь і усюди поступати благородно, шляхетно, проявляти доброзичливість і доброчинність, інші чесноти.

Крім того, із століттям у століття козацька педагогіка формувала у молоді такі героїчні якості, які становили кодекс лицарської звитяги. Він вимагав від кожного юнака чи дівчини розвитку в собі високого рівня моралі, духовності, стійкої і незламної волі, сили духу. Кодекс лицарської звитяги в себе включав:

– готовність боротися до загину за волю, віру, честь і славу України;

– нехтування небезпекою, коли йдеться про життя друзів, побратимів, Матері-України;

– розвиток у собі стійкої, незламної волі, сили духу в боротьбі з ворогами Вітчизни, з усім, що заважає рідному народу вільно жити;

– презирство і ненависть до ворогів, прагнення звільнити рідний край від завойовників;

– готовність завжди бути господарем становища, володарем на рідній землі, ніколи не давати на поталу свою материзму і дідизну;

– героїзм, подвижництво в трудовій діяльності на благо родини, свого краю, Батьківщини, і в захисті її гідності і честі.

Водночас козаки були, як правило милосердними людьми. Вони чуйно ставилися до інших людей, чесних, добрих і правдивих, ділили з ними радість і горе.

Такі високі якості козаків виховувалися з найбільш раннього віку на всіх ступенях козацької системи виховання і навчання. Відомо, що у січових, сотенних і полкових козацьких школах перехід з одного класу до іншого, від букваря до часослова, потім до Псалтиря тощо супроводжувався народними дитячими забавами, іграми, різноманітними фізичними вправами, які загартовували дітей фізично, морально, духовно.

Творче відродження і виховання сучасної молоді на традиціях українського козацтва – історична необхідність. Під час відродження України насамперед потрібен культ лицарства, духовних висот козаків. Для цього треба використовувати нові форми виховної роботи на традиціях українського козацтва, щоб рівень національної свідомості неухильно підіймався все вище і вище.

Лицарська духовність, як одне з найвищих досягнень національного генія, має відображатися насамперед у змісті освіти, спрямованості і методиці навчання і виховання молоді від дитсадків до вузів.

Література

1. Антонович В. Про козацькі часи на Україні. – Н. : Дніпро, 1991.

2. Апанович О. Розповіді про запорозьких козаків – К. : Дніпро, 1991.

3. Ващенко Г. Праці з педагогіки та психології: – К. : Школяр, 2000.

4. Винниченко В. Відродження нації. – К., 1992. – Ч. I–III.

5. Вишневський О. Сучасне українське виховання. – Л., 1996.

6. Вишневський О. Національно-духовне відродження в українській школі. – Трускавець, 1992.

7. Впроваджуємо козацьку педагогіку. – Р., 1992.

М. П. Олійник
ОДРУЖЕННЯ УКРАЇНЦІВ ЗА ЗВИЧАЄВИМ ПРАВОМ (НА МАТЕРІАЛАХ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ)……. 248

К.І. Матвіюк
НИЩЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗВИЧАЇВ І ТРАДИЦІЙ НОЛОНІАЛЬНИМ РЕЖИМОМ ЗА РАДЯНСЬКИХ ЧАСІВ…… 253

Г. Т. Князюк
УКРАЇНСЬКИЙ КОЗАЦЬКИЙ ЗВИЧАЙ……. 265

В. Мицик
КОЗАЦЬКИЙ ЧИН ПОБРАТИМСТВА – СПОКОНВІЧНИЙ ЗВИЧАЙ В УКРАЇНІ…… 275

А. М. Грива
САМЕ УКРАЇНЦІ ВИЗНАЧАЮТЬ ХАРАКТЕР УКРАЇНИ У ХХІ СТОЛІТТІ……. 284

К. О. Телюх
ЗАПИСИ МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ СЕРЕДНЬОЇ НАДДНІСТРЯНЩИНИ (ЛІВИЙ БЕРЕГ)…… 290

В. Г. Триліс
ЗАБУТІ ОСОБЛИВОСТІ КОЗАЦЬКОГО ВИХОВАННЯ…….. 294

В. Я. Тимофєєв
МЕТА ОСВІТИ – ВИХОВАННЯ…… 299

С. К. Івашов
РОЛЬ РЕЛІГІЇ У ВИХОВАННІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ, ГІДНОСТІ ТА ХОРОБРОСТІ КОЗАКІВ…… 304

Л. М. Гундерук
РОДИННІ ВИХОВНІ ТРАДИЦІЇ У КОЗАЦТВА ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ…… 308

А. І. Кондратьєв
УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО ТА РЕЛІГІЯ…… 314